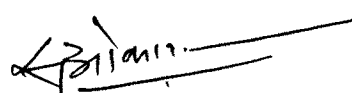

प्राचार्य डॉ. सयाजीराजे मोकाशी
मायणी महाविद्यालय, मायणी,
ता. खटाव, जि. सातारा

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, श्री. अण्णासाहेब भगवान तोडकर यांनी “ सीताराम सावंत यांच्या ‘नामदार’ व ‘लगीन’ या कादंबऱ्यांचा अभ्यास ” या विषयावरील प्रबंधिकेचे संशोधन कार्य माझ्या मार्गदर्शनाखाली समाधानकारकरित्या पूर्ण केले आहे. ही प्रबंधिका स्वतंत्ररित्या लिहिलेली असून यापूर्वी कोणत्याही विद्यापीठात, अन्य परीक्षेसाठी सादर केलेली नाही.

सदरची प्रबंधिका शिवाजी विद्यापीठाच्या एम. फिल. (मराठी) पदवी परीक्षेसाठी सादर करण्यास माझी अनुमती आहे.

(प्राचार्य डॉ. सयाजीराजे मोकाशी)
मार्गदर्शक

ठिकाण - मायणी

दिनांक - ३० डिसेंबर २००८

प्रतिज्ञापत्र

“सीताराम सावंत यांच्या ‘नामदार’ व ‘लगीन’ या कादंबऱ्यांचा अभ्यास” या विषयावरील सदरची प्रबंधिका मी शिवाजी विद्यापीठाच्या एम. फिल. (मराठी) पदवी परीक्षेसाठी लिहिली आहे. ही प्रबंधिका अथवा तिचा कोणताही भाग मी अन्यत्र कोठेही कोणत्याही परीक्षेसाठी सादर केलेला नाही.

(श्री. अण्णासाहेब भगवान तोडकर)
अभ्यासक

स्थळ - कोल्हापूर

दिनांक - 30 डिसेंबर २००८

ऋणनिर्देश

शिवाजी विद्यापीठाच्या एम. फिल. (मराठी) पदवीसाठी “सीताराम सावंत यांच्या ‘नामदार’ व ‘लगीन’ या कादंबऱ्यांचा अभ्यास” या विषयावरील प्रबंधिका सादर करत असताना या अभ्यासाठी ज्यांचे मार्गदर्शक व सहकार्य लाभलेल्या त्या सर्वांचा मी अत्यंत ऋणी आहे.

माझे आदरणीय गुरूवर्य व मार्गदर्शक प्राचार्य डॉ. सयाजीराजे मोकाशी यांनी वेळोवेळी आपुलकीने मोलाचे मार्गदर्शन दिले. माझ्या अडचणी ओळखून मला सतत प्रोत्साहन दिल्यामुळे मी ही प्रबंधिका पूर्ण करू शकलो. त्यामुळे त्यांच्या ऋणात राहण्यातच मला आनंद वाटतो.

तसेच प्रबंधिकेचे काम पूर्ण करण्यासाठी शिवाजी विद्यापीठाचे मराठी विभाग प्रमुख डॉ. विश्वनाथ शिंदे, डॉ. रवींद्र ठाकूर, डॉ. कृष्णा किरवले, डॉ. रणधीर शिंदे, प्रा. हिमांशू स्मार्त आणि प्रा. वामन सरगर (लाल बहादूर शास्त्री महाविद्यालय, सातारा) यांनी वेळोवेळी केलेले सहकार्य आणि मार्गदर्शन मला उपयुक्त ठरले. प्रा. एस. एम. मेस्त्री यांनी शोध प्रबंधिकेचे मुद्रित-शोधन करण्यास मदत केली. त्यामुळे त्यांचा ऋणनिर्देश करणे मी उचित समजतो.

या संशोधन कार्यासाठी शिवाजी विद्यापीठातील डॉ. बाळासाहेब खर्डेकर ग्रंथालयाचे ग्रंथपाल व सेवकवर्ग तसेच मराठी विभागातील लिपिक उदय कोरडे, सेवक मिनाक्षी स्वामी यांनीसुद्धा सहकार्य केले.

श्री. सिद्धनाथ एज्युकेशन सोसायटीचे अध्यक्ष व माझे गुरूवर्य श्री. एच. व्ही. शिंदे सर, राजे रामराव महाविद्यालयाचे मराठी विभाग प्रमुख प्रा. सुखदेव नरळे सर यांचेही आशीर्वाद या प्रबंधिकेच्या पुर्ततेसाठी माझ्या पाठीमागे आहेत.

माझ्या पंखात शिक्षणाचे बळ देण्यासाठी पाठीशी ठामपणे उभे असणारे व रात्रंदिवस कष्ट करत असताना माझ्या शिक्षणाच्या पूर्णतेचा विचार कणारे आई व बापू, मोठा भाऊ श्रीकांत नाना, बहिणी, त्यांची मुलं विशाल, रेश्मा, कोमल, माझ्या बहिणी लता आक्का, छबुताई व माझी होणारी पत्नी वर्षारानी यांच्या प्रेरणा, प्रोत्साहन व सहकार्य लाभले. त्यांचा मी शतशः ऋणी आहे.

माझे मित्र महेंद्र, खुदबुद्दीन, शंकर, सचिन, नवनाथ, सुशांत, रवींद्र व सागर तसेच विद्यापीठातील मित्र प्रकाश, वामन, राजाराम, मालोजी, वैशाली, शोभा या मित्र मैत्रिणींच्या प्रेरणा प्रबंधिका पूर्ण करण्यासाठी फलदायी ठरल्या.

मी निवडलेले कादंबरीकार प्रा. श्री. सीताराम सावंत यांच्या मी प्रत्यक्ष भेटी घेतल्या. त्यांच्याशी पत्रव्यवहार व दूरध्वनीवरून प्रबंधिकेच्या संदर्भात चर्चा केली. त्यांच्या भेटीमधून व चर्चेमधून मला मोलाची माहिती व वृत्तपत्रातील कात्रणे मिळाली. त्यांनी केलेल्या सहकार्याद्वल त्यांचा ऋणनिर्देश करणे मी माझे कर्तव्य समजतो.

सदर प्रबंधाची आकर्षक बांधणी व कॉम्प्युटर टायपिंग अत्यंत कमी वेळेत करून देणारे मे. रिलॅक्स सायक्लोस्टायलिंग, साताराचे श्री. मुकुंद ढवळे व त्यांचे सहकारी यांचा मी मनःपूर्वक आभारी आहे.

अशा अनेक ज्ञात-अज्ञात प्रेरणा माझ्या पाठीशी आहेत. यासर्वांचे प्रोत्साहन, आशीर्वाद, सहकार्य यामुळेच ही प्रबंधिता पूर्तीचा आनंद कृतार्थतेचे समाधन देतो.

(श्री. अण्णासाहेब भगवान तोडकर)

अभ्यासक

स्थळ - कोल्हापूर

दिनांक - 30 डिसेंबर २००८

अनुक्रमणिका

प्रकरण क्र.	प्रकरणाचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
१.	मराठी ग्रामीण कादंबरी व प्रादेशिकता.	१ - २४
२.	माणदेश आणि माणदेशी साहित्य.	२५ - ५१
३.	'नामदार' कादंबरीचा अभ्यास.	५३ - ८९
४.	'लगीन' कादंबरीचा अभ्यास.	९१ - ११८
५.	'नामदार' व 'लगीन' या कादंबऱ्यांची वाङ्मयीन वैशिष्ट्ये.	११९ - १४४
६.	उपसंहार	१४५ - १५१
७.	संदर्भ ग्रंथ सूची	१५३ - १५५

प्रास्ताविक

प्रस्तावना :-

प्रस्तुत प्रबंधिकेमध्ये 'नामदार' व 'लगीन' या सीताराम सावंत यांच्या कादंबऱ्यांचा अभ्यास करण्याचे ठरविले आहे. माणदेशी मातीत जन्मलेले आणि त्या मातीशी अतूट नाळ असलेले सावंत यांचे लेखन माणदेशी जीवनसंघर्ष चित्रित करते. या दोन्ही साहित्यकृतीतून आधुनिक माणदेशी समाज, त्यांच्या समस्या, प्रश्न आणि संस्कृती यांचे यथार्थ दर्शन घडते. म्हणून एक प्रादेशिक साहित्य या नात्याने आणि वाङ्मयीन अंगाने 'नामदार' व 'लगीन' या कादंबऱ्यांचा अभ्यास प्रस्तुत प्रबंधिकेमध्ये करावयाचा आहे.

'कादंबरी' या वाङ्मय प्रकाराची सुरुवात अव्वल इंग्रजी कालखंडात म्हणजेच सुमारे १५० वर्षापूर्वी झाली. निरनिराळ्या भाषेतील प्रभावनेच मराठीत ही साहित्य निर्मिती होऊ लागली. कादंबरी वाङ्मयाची सुरुवात जर झाली असली तरी तिचा पाहिजे तेवढा विकास झाला नाही. सुरुवातीचा कादंबरीचा प्रवास फारच खडतर होता. कादंबरी म्हणजे एखाद्या व्यक्तीची विशिष्ट इच्छा अनेक अडचणीतून आणि संकटातून मार्ग काढून कशी सिद्धिस गेली अगर तिची मोडतोड झाली याची कहाणी म्हणजे कादंबरी होय. सत्य सृष्टीच्या आधारानेच काल्पनिक प्रतिसृष्टी निर्माण करून काल्पनिक पात्रांच्या अनुषंगाने जीवनातील गुंतागुंतीवर व प्रश्नांवर प्रकाश टाकणारा गद्य वाङ्मयप्रकार म्हणजे कादंबरी होय.

कादंबरी या वाङ्मय प्रकाराचे स्वरूप ध्यानात घेताना प्रथम कादंबरीच्या विषयाचा विचार करावा लागतो. कारण यावरच कादंबरीचे कथानक अवलंबून असते. ते विविध पात्रांच्या जीवनातील घटना प्रसंगावरून गतिमान बनते. कादंबरीमध्ये संवादास महत्त्वपूर्ण स्थान आहे. कादंबरीची निवेदन पद्धती प्रथम पुरुषी किंवा तृतीय पुरुषी एकवचनी असू शकते तर काही ठिकाणी कादंबरीही पात्रमुखीही असते. कादंबरीत प्रसंगानुरूप वातावरणाला अधिक महत्त्व असते. कादंबरीत निवेदन हे प्रमाणभाषेत असते तर संवाद हे बोली भाषेत असतात. कादंबरीमध्ये संघर्ष चित्रित झालेला असतो. कादंबरीत कथानकास उठावदारपणा येण्यासाठी उपकथानकाचीही योजना केलेली असते.

कादंबरीचे आशयानुरूप विविध प्रकार पडतात. सुरुवातीच्या कालखंडात भाषांतरीत कादंबरी निर्माण झाली. त्यानंतर ऐतिहासिक व्यक्तीच्या जीवनावर प्रकाश टाकणाऱ्या ऐतिहासिक कादंबऱ्या प्रकाशित झाल्या. आजचे राजकारण, उद्याचा इतिहास असेल या भावनेपोटी राजकीय कादंबऱ्यांची निर्मिती झाली. समाजातील अनिष्ट चाली-रिती, रूढी, परंपरा यांच्यावर प्रकाश टाकणारी सामाजिक कादंबरी निर्माण झाली याच कालखंडात कल्पनारम्य स्वरूपाच्या अद्भुतरम्य अशा कादंबऱ्यांची निर्मिती झाली.

मराठी कादंबरीची सुरुवात हरी केशवजी यांच्या 'यांत्रिकक्रमण' या कादंबरीपासून झाली. बाबा पद्मनजी यांची 'यमुना पर्यटन', हळंबे यांची 'मुक्तामाल' या सुरुवातीच्या कादंबऱ्या अधिकच लोकप्रिय ठरल्या. कृष्णराव भालेकर यांनी ग्रामीण भावविश्व 'बळीबा पाटील' या कादंबरीत चित्रित करून मराठी पहिली ग्रामीण कादंबरी लिहिली. १९३९ च्या दिघे यांच्या 'पाणकळा' कादंबरीपासून प्रादेशिक कादंबरीची सुरुवात झाली. तर व्यंकटेश माडगूळकर यांच्या 'बनगरवाडी' या कादंबरीपासून प्रादेशिक कादंबरी रूढ झाली. माणदेशातील विविध लेखकांनी अव्यहतपणे पुढे चालू ठेवली आहे.

विषयाचे महत्त्व :-

स्वातंत्र्योत्तर काळात लोकशाही आणि शिक्षणप्रसार यामुळे समाजजीवनामध्ये मूलभूत बदल झाले. वाढत्या शिक्षणप्रसारामुळे सामान्यांचे आत्मभान जागृत झाले. आपले विचार आपल्या भावना लेखणीद्वारे आविष्कृत करू लागले. आणि मराठी साहित्यामध्ये आमुलाग्र बदल झाला आणि विविध साहित्य प्रवाहांची निर्मिती झाली. दलित, ग्रामीण, स्त्रीवादी, जनवादी साहित्य प्रवाहातून विविधांगी जीवनाचा आविष्कार घडला. यातील ग्रामीण साहित्य हा एक सामर्थ्यवान साहित्य प्रकार आहे. ग्रामीण जीवनाचे जगणे. ग्रामीण जीवनातील आचार-विचार, रूढी भावभावना ताणतणाव त्यांच्या जगण्यातील प्रश्न यासारख्या अनेक बाबींचे आविष्कार स्वातंत्र्योत्तर काळात ग्रामीण साहित्यातून झाला. आज राजकारणानी खेडी नासू लागली आहेत. गाव पातळीवरच्या राजकारणाने खेड्यातील माणूसही बदलतो आहे. भावकी आणि राजकारण यातून खेड्यातील माणूस त्रस्त झाला आहे. शिवाय शेतीवर त्याचे जगणे आहे. ती शेतीही भरवश्याची राहिली नाही. वेळेवर पाऊस न येणे, शेतमालाला योग्य भाव नसणे. या समस्यांना शेतकरी तोंड देत आहे. जगण्यातील हे प्रश्न आजच्या ग्रामीण लेखकांना लिहिते करित आहेत. ग्रामीण जीवनातील प्रश्नांना वाचा फोडणे हा त्यांच्या लेखनाचा हेतू आहे. आजचे खेडे हे आजच्या साहित्यिकांना लेखनासठी आव्हान देत आहे. आनंद यादव, रा. रं. बोराडे, आनंद पाटील, राजन गवस यासारख्या लेखकांनी ग्रामीण जीवनातील वास्तव शब्दबद्ध केले आहे. शेती जीवन आणि ग्रामीण जीवन, ग्रामीण समाजाच्या समस्या, त्यांच्या जगण्याचे स्वरूप आणि निसर्गही वास्तव रूपात या साहित्यातून चित्रित झाला. या ग्रामीण साहित्य प्रवाहातच विशिष्ट प्रदेशाचे चित्रण करणारे प्रादेशिक साहित्य जन्मास आले. प्रादेशिक निसर्ग आणि भाषा असे पैलू या चित्रणाला लाभले. मराठी कादंबरी आपल्या मार्गाने वाटचाल करित असताना तिने अनेक वळणे पार केली. या प्रबंधिकेमध्ये याचा सविस्तर अभ्यास केला आहे.

विशिष्ट प्रदेशाचे चित्रण करणारे प्रादेशिक साहित्य आपल्या वैशिष्ट्याने वेगळेपण जपते. या प्रादेशिक साहित्यामध्ये गो. नी. दांडेकर यांच्या कादंबरी लेखनाने एक आगळा वेगळा पैलू मराठी कादंबरीला लाभला. प्रादेशिक निसर्ग तेथील जीवन आणि भाषा प्रासादिक लेखनशैली या विशेषणांनी पवनाकाठचा धोंडी, माचीवरला बुधा अशा विविध कादंबऱ्या लिहिल्या. श्री. ना. पेंडसे यांनी आपल्या कादंबऱ्यात प्रादेशिक जीवनाचे चित्रण करताना निसर्ग आणि मानव यांचा सुरेख मेळ घातला. अशा या प्रादेशिक साहित्यात माणदेशाचे वेगळेपण तेथील जीवन, निसर्ग, भाषा यातून माणदेशी भावविश्व कादंबरीत व्यक्त झाले.

शंकरराव खरात, श्री. म. माटे, माडगुळकर बंधू, द. ता. भोसले, कृष्णा इंगोले या सारख्या प्रतिभावंत साहित्यिकांनी माणदेशाचे वैशिष्ट्यपूर्ण चित्रण आपल्या लेखनातून केले आहे. या माणदेशी साहित्य परंपरेतच आपल्या लेखन कर्तृत्वाने भर घालणारे सीताराम सावंत यांचे महत्त्वपूर्ण आणि स्वतंत्र स्थान आहे. त्यांच्या कादंबऱ्यातून माणदेशातील समाजजीवन, तिथल्या रूढी परंपरा, आचार-विचार, तिथली संस्कृती या बरोबरच प्रतिकूल निसर्गाशी, नियतीशी करावा लागणारा संघर्ष अत्यंत प्रभावीपणे अभिव्यक्त केला आहे. वर्णनशैली संवाद कुशलता, वातावरण निर्मिती, निसर्ग वर्णने, नाट्यमय प्रसंगांची गुंफण, कल्पनारम्यता आणि माणदेशी समाजवास्तव यासारखे काही विशेष सीताराम सावंत यांच्या लेखनाचे सांगता येतील. मानवी जीवनाचे वास्तव दर्शन घडविणाऱ्या 'नामदार' व 'लगीन' या कादंबऱ्या आहेत. विज्ञान युगामध्ये खेड्याचे स्वरूप पूर्णतः बदलत आहे. तिथला माणूस बदलत आहे. ग्रामीणतेचे निकष सर्व लागू पडतील का ? वाढते शहरीकरण आणि पाश्चिमात्य संस्कृतीचा वाढता प्रभाव यामुळे ग्रामीण जीवन हे ग्रामीण राहिले आहे का ? ग्रामीणतेचे प्रमुख लक्षण ग्रामीण मानसिकता. ही मानसिकता आज २१ व्या शतकात शिल्लक आहे का ? एकंदर बदलत्या ज्ञानाचा आणि विज्ञानाचा होणारा मानवी जीवनावर परिणाम आणि त्यापरिणामातून आकारास आलेले मानवी जीवन सीताराम सावंत यांच्या लेखनाचा विषय बनले आहे. राजकारणाने आजचे खेडे नासून गेले आहे. राजकारण-राजकारणातील स्वार्थ - सत्ता स्पर्धा यांचा वेध सीताराम सावंतांनी आपल्या लेखनातून प्रभावीपणे घेतला आहे. तर बदलती ग्रामीण मानसिकता, ग्रामीण जीवनातील समस्या, शेतीतील आधुनिकीकरण, यातून होणारा मानवी जीवनावरील परिणाम याचेही चित्रण ते करतात. अशा वैशिष्ट्यपूर्ण लेखनाने त्यांनी माणदेशी साहित्यात मोलाची भर घातली आहे.

माणदेश हा साहित्य संपन्न प्रदेश आहे. माणदेशी बोलीतील रसरशीतपणामुळे ती वाचकांच्या अंतःकरणाला भिडते. माणदेशी समाजजीवन हे निसर्गाच्या अवकृपेने आणि लोकांच्या अंधश्रद्धाळूपणाने

अत्यंत हलाकीचे बनले आहे. ऐवढेच नव्हे तर माणदेशातील लोकनेत्यांच्या स्वार्थी वृत्तीमुळे या माणदेशाचा विकास खुंटला आहे. येथील जनता संयमी आणि सहनशील असल्याने बुद्धीजीवी वर्गाकडून शोषण होते. थोडक्यात प्रतिकूल निसर्गाशी करावा लागणारा संघर्ष, अंधश्रद्धा, रूढी, परंपरा लोकशाहीचा फोलपणा खंबीर नेतृत्वाचा अभाव, सावकाराकडून होणारी अमानुष पिळवणूक या सारख्या घटकांनी हलाकीचे बनलेले जीवन 'नामदार' व 'लगीन' या कादंबऱ्यांच्या अनुषंगाने अभ्यासले आहे.

समग्र मानवी जीवनाचे दर्शन घडविणारा कादंबरी हा वाङ्मयप्रकार माझा आवडता आहे. कारण वैविध्यपूर्ण मानवी जीवन कवेत घेण्याचे सामर्थ्य या वाङ्मयप्रकारात आहे. मी ज्या प्रदेशात जन्मलो, वाढलो त्या माणदेशाचे जीवनदर्शन घडविणाऱ्या माणदेशी साहित्याविषयी माझ्या मनात विलक्षण कुतूहल होते. या कुतूहलतेपोटीच मी अगदी सातवी असल्यापासून हे साहित्य आवडीने वाचत होतो. माडगूळकरांची 'माणदेशी माणसं' त्या वयात भावली व मी महाविद्यालयीन जीवनापर्यंत व त्यानंतरही श्री. म. माटे, व्यंकटेश माडगूळकर, ग. दि. माडगूळकर, शंकरराव खरात, द. ता. भोसले, यासारख्या लेखकांच्या साहित्याचे वाचन, मनन आणि चिंतन यातूनच माणदेशी साहित्य हा माझा विषय जिव्हाळ्याचा बनला.

हेतू कथन :-

सीताराम सावंत हे माणदेशाचे विविधांगी दर्शन घडविणारे यशस्वी लेखक आहे. त्यांच्या 'नामदार' आणि 'लगीन' या कादंबऱ्यातून व्यक्त झालेले समाजजीवन, तिथला निसर्ग परिसर व प्राणी जीवन माझ्या पूर्ण परिचयाचे आहे. या समाजजीवनातील सुख-दुःख, समस्या, प्रश्न या माझ्याच आहेत असे मला वाटते. म्हणून या सर्व अनुभव विश्वाचा, भावविश्वाचा संशोधनात्मक पातळीवर अभ्यास व्हावा म्हणून या कादंबऱ्या अभ्यासासाठी निवडल्या आहेत. माणदेश, तिथला निसर्ग, प्राणीजीवन, समाजजीवन, श्रद्धा-अंधश्रद्धा, व्यक्तिरेखा, बोलीभाषा या सर्वांचे प्रतिबिंब सीताराम सावंत यांच्या कादंबऱ्यात कसे पडले आहे ? त्यांनी माणदेशी साहित्यात तसेच मराठी साहित्यात कोणते योगदान दिले ? याचा अभ्यास या प्रबंधिकेत करावयाचा आहे. त्यासाठी पुढील प्रमाणे प्रकरणांची विभागणी केली आहे.

'मराठी ग्रामीण कादंबरी व प्रादेशिकता' या पहिल्या प्रकरणात कादंबरीची संकल्पना, तिचे घटक आणि आशयानुसार पडणारे प्रकार अभ्यासून मराठी ग्रामीण कादंबरी म्हणजे काय ? ग्रामीण आणि नागर यांच्यातील भेद, ग्रामीण कादंबरीची परंपरा, प्रादेशिक कादंबरीची संकल्पना व विशेष प्रस्तुत प्रकरणामध्ये अभ्यासण्याचे ठरविले आहे.

‘माणदेश आणि माणदेशी साहित्य’ या दुसऱ्या प्रकरणामध्ये माणदेशाचा स्वरूप आणि विस्तार ध्यानात घेताना माणदेशाची संकल्पना, त्याचे स्थान, प्राकृतिक रचना, तेथील हवामान, माणदेशातील जमीन आणि तेथे पडणारा पाऊस इ. घटकांच्या अनुषंगाने माणदेशाचे प्रदेशनिष्ठ वेगळेपण अभ्यासून माणदेशी साहित्य परंपरा या साहित्य परंपरेत आपल्या लेखणीने भर घालणारे सीताराम सावंत यांचे वाङ्मयीन चरित्र अभ्यासण्याचे ठरविले आहे.

‘ ‘नामदार’ कादंबरीचा अभ्यास’ या तिसऱ्या प्रकरणामध्ये ‘नामदार’ कादंबरीचे कथानक तिच्यातील व्यक्तिरेखा यांचा अभ्यास करून या कादंबरीत येणारा माणदेशी निसर्ग, तेथील परिसर, तेथील माणदेशी समाजजीवन, माणदेशातील पुढारीपण आणि या कादंबरीतील माणदेशी प्रादेशिकता या दृष्टीने ‘नामदार’ कादंबरीचा अभ्यास करावयाचा आहे. हा अभ्यास करताना प्रस्तुत कादंबरीची वाङ्मयीन उंची वाढवणारी कादंबरीतील शक्तिस्थानांचाही अभ्यास करावयाचा आहे.

‘ ‘लगीन’ कादंबरीचा अभ्यास’ या चौथ्या प्रकरणामध्ये ‘लगीन’ कादंबरीचे कथानक, कथानक गतिमान करण्यासाठी कादंबरीत येणारी उपकथानके, कादंबरीतील व्यक्तिरेखांचे विशेष, माणदेशी समाजजीवन, तेथील निसर्ग परिसर हे अभ्यासून माणदेशी प्रादेशिकतेच्या चित्रणाचा अभ्यास करावयाचा आहे. हा अभ्यास करताना कादंबरीची वाङ्मयीन व सामाजिक गुणवत्ता वाढवणारी शक्तिस्थानेही अभ्यासावयाची आहेत.

‘ ‘नामदार’ व ‘लगीन’ या कादंबऱ्यांचे वाङ्मयीन विशेष’ या पाचव्या प्रकरणामध्ये सीताराम सावंत यांच्या लेखनाचे विशेष अभ्यासावयाचे ठरविले आहे. हा अभ्यास करित असताना निवेदन पद्धती, संवाद, त्यातील प्रादेशिक शब्द, वाक्प्रचार, म्हणी, सुभाषितांचा वापर, अलंकारिकता, इंग्रजी शब्दांचा वापर या दृष्टिकोनातून कादंबरी लेखनातील भाषाशैलीचे वेगळेपण अभ्यासण्याचे ठरविले आहे. भाषाशैलीचा अभ्यास करित असताना भाषेचे प्रदेशनिष्ठ वेगळेपण ही अभ्यासावयाचे आहे. शेवटी या कादंबऱ्यांची वाङ्मयीन वैशिष्ट्ये ध्यानात घेताना विषय, कथानक, पात्र-चित्रण, वातावरण निर्मिती, संघर्षांचाही अभ्यास करावयाचा ठरविला आहे. आणि कादंबरी लेखनातील यशापयशाचाही विचार करावयाचा आहे.

‘उपसंहार’ या सहाव्या प्रकरणामध्ये वरील पाच प्रकरणात ज्या घटकांचा अभ्यास केला आहे, त्याचा थोडक्यात आढावा घेऊन संशोधनातून हाती आलेले निष्कर्ष मांडणार आहे.

समारोप :-

सीताराम सावंत यांच्या 'नामदार' आणि 'लगीन' या दोन्ही कादंबऱ्या माणदेशाचे प्रदेशनिष्ठ चित्रण करणाऱ्या आहेत. माणदेशाचा परिसर, तेथील निसर्ग, प्राणिजीवन, लोकसंस्कृती आणि वैशिष्ट्यपूर्ण माणदेशी बोली यांचे प्रभावी चित्रण त्यांच्या कादंबऱ्यातून येते. त्यांच्या संपन्न व्यक्तिमत्त्वाचा व माणदेशी लोकजीवनाचा त्यांच्या लेखनातून मनोरम आविष्कार कसा झाला आहे ? माणदेशी माणूस आणि माती यांचे नाते कसे व्यक्त झाले आहे ? लेखक तेथील मातीशी किती समरस होऊ शकतो ? मराठी प्रादेशिक कादंबरीत सावंतांचे स्थान व योगदान याचा अभ्यास करण्याचे ठरविले आहे.